

ELS SEIXANTA: EL FUROR D'UNA DECADA (BALANÇ DE LA POESIA VALENCIANA)

Enric Balaguer

I. Els seixanta com a dècada.

 I ELS ANYS QUARANTA DEL SEGLE VINT HAN passat a la història per ser sanguinolentament tristos, de la mateixa manera que els vint foren dinàmics i hedonistes, els cinquanta angoixats i existencialistes o els vuitanta postmoderns, els seixanta han passat per ser una dècada contestatària i contracultural. Anys agitats, febrosos, canvians, il·lusionats, irreverents, la dècada s'engrunava en revolucions, efervescència rebel i música psicodèl·lica; canvis en l'exterior del món i també en l'interior de la persona.

Fidel reflex d'uns canvis pregonos de mentalitat, d'estil de vida, d'apetències i de gustos, els seixanta crearen uns mites nous. Marilyn Monroe n'és un cas ben paradigmàtic: sensualitat, joventut, violència, optimisme formen un remolí de furor. En els seixanta ens trobem amb la celebració dels sacrificis necrològics: mort de Déu, mort de la família, mort de les ideologies encara que naixien, tot seguit, nous mites, noves formes de vida. El sociòleg valencià Salvador Salcedo comentava així el capgirell de l'escala de valors: "Fins ara els deus eren adults, vells i, de vegades amb llargues barbes. En la dècada dels seixanta ha sorgit una nova mitologia, nous deus de la humanitat, deus joves i bells; estèticament almenys, hem guanyat".

La joventut esdevé un mite i tot estarà marcat per la seua empremta: moda, música, esperit. James Dean encarna aquesta nova realitat unida a un furor destructiu: "Sigues jove, mor jove i seràs un cadàver jove". Però la joventut anava unida a l'alegria, a l'optimisme, a l'esperança. A casa nostra una cançó tan emblemàtica com la de Josep Maria Espinàs amb què s'iniciava el moviment de la "Nova Cançó" comença amb aquestes paraules:

Oblidem velles cançons
que encomanen la tristesa.
Estenem la nova veu
i alegrem l'antiga terra.

En l'Estat Espanyol el règim franquista donà un pas endavant i encetà una nova màscara: la de la tecnocràcia. Els tecnòcrates de l'Opus Dei pujaven al poder i engegaven una nova política econòmica marcada per l'expansionisme i el "desarrollismo". Canvien la legitimació del règim i el que era raó de ser ("hem guanyat la guerra") donarà pas a eslògans com "progrés", "pau", "ordre"... La façana de l'estat canviava; la fraseologia de l'època fa servir expressions grandiloqüents: "opulència", "automòbils", "plans", "oci", "consum", "electrodomèstics", "vacances pagades". No calen ja les ideologies com postula Fernández de la Mora perquè el benestar arribarà a tots els sectors socials. Les ideologies estan emparentades amb les creences, amb les religions i ara el que cal són saberuts de mena: experts, tecnòcrates. El fet cert és que els canvis econòmics impulsaren canvis de mentalitat i els costums encetaren un camí de transformació.

El règim intentava donar una imatge legítima al món i, per això, encetà tot un procés encaminat a fer creure en l'existència d'un estat de dret: «Ley de conflictos de trabajo» (1958) «Ley de principios del movimiento» (1958), «Ley de prensa» (1966). El contrapunt fou la intensificació de la conflictivitat laboral (vagues a Astúries, i també a Catalunya, Lleó, Andalusia, Euzkadi...) i l'increment de l'oposició al règim (reunió a Munich, Caputxinada...). La contestació de l'estat fou la dura repressió: afusellament de Grimau, estat d'excepció (1962, 1968, 1973). Es pot dir que el règim governava a cops de còlera.

Junt als canvis econòmics, els demogràfics: el País Valencià augmentà la població entre 1960 i 1970 en un milió de persones. La immigració a Catalunya, concentrada en l'àrea metropolitana, esdevingué aclaparadora. Francesc Candel ja parlaria del tema a *Els altres catalans* (1964). Era una reflexió a fer tot just amb el caliu del debat sobre la identitat, i si a Catalunya el tema s'havia suscitat en plena postguerra (Vicens Vives, Ferrater Mora...), els valencians encetaven un debat públic que s'havia ajornat des del 1939. El 1962 apareixia *Nosaltres els valencians*, de Joan Fuster, i dos anys abans s'havia començat, a les pàgines de la revista *Serra d'Or*, el debat sobre el tema amb articles que qüestionaven el pes barceloní en la cultura catalana.

A nivell internacional, la conjuntura és d'eufòria: revolució cubana, processos d'alliberament dels països del tercer món, dictadures desarrotilistes, revoltes racials als EE.UU. Tot açò combinat amb la presència de personalitats com les del president Kennedy o el papa Joan XXIII.

A nivell quotidià, l'efecte més profund de les transformacions social i culturals té com a exponent més cridaner la instal·lació de la cultura de masses i la consegüent cultura visual i oral. El conjunt de canvis que estableix provocarà actituds oposades que donaran pas a fer una divisió entre els anomenats apocalíptics i els integrats en paraules d'Umberto Eco. Entre aquells que rebutgen la cultura de masses i pensen que cal combatre-la i aquells que hi veuen coses positives i aprofitables. En la cultura catalana aquesta efervescència té com a fruit més preat l'aparició i l'arrelament de la "Nova Cançó". Veritable fenomen de masses que permetia una divulgació de la cultura catalana més enllà del mitjà llibresc. La gent sentia de la veu de Raimon un poeta anomenat Ausiàs March ("Bullirà el mar com la cassola al forn"), de la de Serrat algun poema de Salvat-Papasseit, de Maria del Mar Bonet una bona antologia de l'Escola Mallorquina. Cançons que recuperaven la tradició, expressaven els sentiments o emanaven consignes *pour épater le bourgeois* o eslògans polítics. Els "Setge Jutges" i els seus descendents posen fe en un programa que, entre altres coses, executa les inquietuds intel·lectuals i polítiques del moment tot donant compte de l'esperit inquiet, combatiu, incorformista de l'època. S'acolliren, en aquest context de rebel·lia, a la lluita antifranquista i feren seu el programa (que altrament estava en el carrer) del "Realisme Històric" llençat per J. Maria Castellet i Joaquim Molas. Ho constatava Joan Fuster: "El saldo de la poesia realista, en català, van ser Els setze Jutges: el saldo positiu, vull dir».

De fet, si ho mirem des de l'angle de la poesia, els autors de la "Nova Cançó" no feien més que traduir un esperit de recital públic que continuava la tasca encetada pels poetes de la generació *Beat* i que el poeta rus Evtutzenco posà de moda amb els seus recitals multitudinaris. Tot fa pensar que, des d'ara, la poesia té un nou mitjà de transmissió com ho comentava J. Molas des de les pàgines de la revista *Serra d'Or* en l'article «Poesia cançó, una hipòtesis de treball» l'any 1971. Ja no és necessari el llibre perquè a través del recitat públic, de la veu en directe o en disc, es pot traslladar la poesia, amb la qual cosa la producció literària deixa de ser per a uns quants lletraferits solitaris que llegeixen paraules ben posades sinó per al massa social. Una inquietud que el cantautor Quico Pi de la Serra abordava en la composició «La poesia», on afirmava que aquesta havia de:

...sortir al carrer i agafar el tramvia amb cara de son
i ha de ballar el poeta.
la poesia convertida en lletra d'impremta es fa vella
massa d'hora,
i l'ha de llegir el poeta.
Ha de sortir dels llibres i fer niu a l'orella de la gent,
i l'ha d'alimentar el poeta.

Si a l'exterior el món sembla dansar en un ball optimista i esperançat, en les nostres terres es viuen les coses d'una altra manera. D'entre tots els bastidors dels seixanta cal subratllar l'empremta ben pregonada de l'existencialisme. I si bé és difícil destriar el que és un l'existencialisme ambiental del que són espurnes d'un pensament derivat o afí al trio J.P. Sartre, A. Camus, S. Beavoir, es fa evident una presència d'elements existencialistes en la dècada. Les cançons de Raimon en són un exemple fefaent i la poesia de l'època ho reflecteix a bastament. L'existencialisme és un producte d'època que es consumeix durant tots aquests anys fins tenyir la producció cultural de molt divers signe: cançó, pensament, poesia... Ben possiblement arribà un primer esclat no tant a través de llibres sinó de les cançons de E. Piaff, G. Brassens o G. Becaud. El fet cert és que als seixanta es va viure, segons el sociòleg S. Salcedo, un "cert xarampió existencialista". Una "pàssia" existencialista que no suposà - en paraules del sociòleg- capgirar el "furor de viure" que també se sentia aleshores. Hi ha doncs, una mena de combinació entre un sentiment que accentua el caràcter dramàtic de l'existència i tot seguit es proclama el sentiment antagònic: el furor de viure.

Si repassem els textos poètics de l'època ens adonem perfectament de la freqüència en què apareixen els estats de desassossec i la sensació de malestar. El lèxic el trobem plagat de mots o costel·lacions semàntiques que giren al voltant de temes com el conflicte, la lluita, el fracàs, el decaïment o l'angoixa d'una manera emfàtica. Ja no es tracta del tremendisme de la poesia dels cinquanta sinó que ara ens trobem amb una intensificació del turment, de l'agonia, de la foscor o de la sang, de forma quasi sistemàtica, com un valor que es desprèn de la vida. Raimon, amb composicions com «La nit», «La pedra» o «Perduts» ens mostra unes peces emblemàtiques d'aquest sentiment de viure la vida com des d'una camisa de forces:

Caminen perduts, sols,
caminen, com un home sol.
Com un déu caigut,
caminem perduts.

Junt a l'existencialisme, tenim la penetració i la divulgació del marxisme. Si bé els llibres sobre el tema estigueren prohibits fins el 1966, circulaven edicions clandestines que arribaven de sud-Amèrica (edicions de Grijalbo, Martínez, Roca...) o de la Unió Soviètica (Progreso). Foren lectures dutes a terme amb precipitació, potser amb manca total de coherència i amb fragmentació ateses les circumstàncies en què es llegia. El fet cert és que Lukács i, més endavant, Gramsci foren autors llegits, citats i, algunes de les seues

idees foren proclamades com a consignes. Si mirem propostes com les del "Realisme Històric" de Castellet-Molas ens toquem més que amb una proposta estètica una forma d'entendre el món i el paper de l'home en el món concomitant o derivada del materialisme històric. Actitud que hom volia que fos assumida tant pel conjunt de la societat com per tots els escriptors. Però no solament tenim la formulació de Castellet-Molas, sinó que podem fer referències a d'altres propostes com ara la que llançaria Joan Colomines l'any 1968 «Cap a un nou, real i necessari moviment poètic» on proclamava la necessitat que la poesia digués alguna cosa d'interès cívic i col·lectiu, potser no tant des de l'angle social com des de l'angle nacional. Fet i fet, el marxisme féu furor també en aquesta dècada. En paraules de Jaume Lorés, "fou quelcom més que un estricte fenomen intel·lectual o polític; [durant aquells dies] es va practicar abundantment el difícil art de ser marxista, potser d'una forma més rotunda que no pas ser catòlic. Un era marxista des de dimensions metafísiques, visceral, gairebé mítiques". De fet, un sector important de cristians s'acolliren a un compromís polític, com ara J. Benet, A. Comin o J. Dalmau, qui demanava la col·laboració cristianomarxista en un llibre d'època: *Dissensions cristiano-marxistes* (1967).

Els seixanta estan marcats, en els seus aspectes més vistosos, per la contestació a les normes establertes. Fenòmens com el hippisme, el consum de drogues, la potenciació de la cultura underground. Les manifestacions d'incorformisme social, juntament amb les polítiques, s'incrementen i arribem a formar part del paisatge de l'època de forma inconfusible. Aquestes formes de criticar la societat són noves i suposen una renúncia a la cultura, a un estil de vida, a una forma de veure el món. La cultura, tota sencera, es posava en qüestió per part de tots els fills rebotats del sistema. La crisi de la família, l'emancipació de la dona... apuntaven alguns dels forats a ensorrar del vell orde. És en l'àmbit de la quotidianitat (vestits, pentinats, pràctiques sexuals...) on es palesen les manifestacions més ostensibles d'aquests canvis. Ideologies pacifistes omplien l'aparador de la societat sota el lema "fes l'amor i no la guerra". Nous profetes llençaven a l'aire proclames: Bob Dylan anunciava que la resposta la xiulava el vent ("the answer is blowing in the wind"). Darrere les seues paraules no hi havia ni cap partit, ni cap moviment; sols l'inefable contacte amb un mateix. Dylan refermava les capacitats de llibertat, les proclamava i les alentava, tot sacsejant l'esquema mental i emocional, de la mateixa manera que els Beatles revelaven un plaer, un goig intens i desconegut i els Stones obrien les portes, també, d'una sensualitat nova.

Si ací tardaren anys a fer-se presents les manifestacions de signe contestatari, no en són del tot alienes quan Manuel Sanchis Guarner

NOSALTRES

Joan Fuster **ELS** **VALENCIANS**

Coberta de la primera edició de *Nosaltres, els valencians* (1962).

comenta al pròleg de *Poetes universitaris valencians* l'any 1962:

Alguns dels joves se senten inadaptats en el món que vivim, es complauen a violar ostensiblement les normes socials, les estètiques i àdhuc les higièniques. En les nostres latituds no proliferen, però tampoc no hi manquen, les brutes i folgades vestimentes, les hirsutes i retallades barbetes, les llargues i despenjades cabelleres, estentòries manifestacions d'incorformisme.

Arreu del món capitalista començaren a florir mostres d'una cultura contestatària fins el punt que s'encunyen noms: la cultura provo, la cultura contra o l'agitprop. El fet cert és que la dècada camina a colps de manifestacions contestatàries: el 1962 a França (contra l'ocupació argelina), el 1963 l'onada de protestes a Berkeley, el 1964 i 1967 a Berlín, el 1966 als EE.UU. contra la guerra del Vietnam, fins culminar en el mític maig del 1968 francès. La cultura provo –paral·lel europeu d'actituds com la dels *beatniks*, *hippis*, *happaners*, americans– està emparentada amb corrents inconformistes precedents com ara els ocultistes, els massons, els bohemis, els anarquistes però revesteix un posat diferent tot arribant a posar en circulació una cultura alternativa. Jaume Vallcorba ha estudiat les dimensions de l'influx dels corrents de pensament i de creació sota aquesta empremta a casa nostra en un article ben suggerent: «Underground vol dir metro» donant compte d'uns resultats que, en el nostre país, aparegueren en la dècada posterior amb flaires musicals (Pau Riba, Jaume Sisa, Companyia Elèctrica Dharma...) i en còmics, sobretot.

Si la literatura catalana de postguerra com escrivia Fuster en el seu diari l'any 1956 era "una literatura malalta i trontollada" els seixanta permeten un canvi substancial tan pel que fa a l'aparició d'obres cabdals (Rodoreda i Villalonga...) com pel que fa al funcionament de la maquinària cultural (publicacions, editorials, nous autors...). J. Molas situava el canvi envers el 1959 quan "uns lleus canvis conjunturals -segons escrivia el 1966- i, alhora, la presa de contacte de l'escriptor amb la societat on viu (...) provocarà una certa dinamització de les lletres catalanes".

La revista *Serra d'Or* i l'editorial 62 són les mostres més febaents del reviscolament cultural català durant la dècada. No solament es treballa per promoure la literatura dels escriptors autòctons sinó per divulgar -a través d'un ampli programa de traduccions- la millor literatura universal i també els gèneres d'un major consum, com la novel·la policíaca o la negra. Amb tots aquests aires renovadors, la producció literària catalana abandona aquest "mediavalisme arqueològic" com titllava Molas la major part de la producció i dona pas a un conjunt d'obres més destacades. Un dels objectius és oferir una literatura que arribe als quioscs, com d'alguna manera ho demanava

Joan Triadú des de les pàgines de la revista *Serra d'Or*.

I, al costat de plataformes com aquestes, durant la dècada es dona peu a una sèrie de projectes culturals de gran abast com ara la *Història de la literatura catalana* de Martí de Riquer i d'Antoni Comas o la *Gran Enciclopèdia Catalana*.

Cap al final de la dècada, l'aparició d'autors com Terenci Moix va suposar un capgirell en les tendències intel·lectuals dominants. «Els anys seixanta -diu Terenci Moix- comencen a Espanya el 1967». Fou en aquests darrers anys que es produeix la irrupció d'un seguit de propostes estètiques que impacten frontalment no sols contra els models realistes, sinó també, contra la forma d'entendre "l'engatjament". A Barcelona comença l'anomenada "Gauche Divine" i una nova fornada d'intel·lectuals (Pere Gimferrer, Eugenio Trias, Terenci Moix i després Monserrat Roig...) canvien, poc a poc, el color cultural català que esdevindrà més modern, dinàmic, agitat...

II. Els seixanta i la poesia valenciana.

Els seixanta suposaran uns canvis substancials en la cultura catalana del País Valencià. D'alguna manera, es trenca la inèrcia de les dues dècades anteriors i s'incorporen nous autors a les lletres valencianes. Els primers símptomes d'aquesta mobilitat cultural es detecten, segons M. Sanchis Guarner, cap a l'any 1956 quan "culmina l'esforç col·lectiu per a la creació d'un públic valencià suficientment nombrós i assidu, perquè pugua constituir el suport social escaient a la literatura autòctona (...), s'incrementa poderosament la publicació de llibres en prosa i es trenca, a la fi, el desequilibri a favor del vers que venia produint-se de la renaixença ençà".

La renovació que apunta Sanchis Guarner no solament succeix en el món de la creació sinó que també abasta els cercles culturals i encoratja moviments polítics. Així "Lo Rat-Penat", que havia estat en mans del filofranquista González Martí, passarà a les d'una figura com Nicolau Primitiu. Aquest canvi estigué acompanyat d'una renovació d'un sector important de socis. Es tracta d'un grup de jòvens que hi acudiren com Tàrrega, BARGUES o els germans Codonyer. Entre les activitats que s'engegaren cal comptar amb la creació d'un "Teatre Estudi", dirigit per Rafael Llorenç que representà obres importants i d'actualitat. Durant els primers anys seixanta, en la institució, a més d'aquest grup d'intel·lectuals, començà a funcionar un cercle d'universitaris on trobem Alfons Cucó, Eliseu Climent, Ricard Pérez Casado, Manuel Ardit, J. Francesc Mira. Paral·lelament la universitat es renovava amb l'arribada de personalitats com la del catedràtic M. Tarradell i, més endavant, amb la de Joan Reglà. El dinamisme que s'engegà dugué a organitzar la celebració del cinquè

centenari de la mort d'Ausiàs March, l'any 1959. Aquest grup d'universitaris, entre els quals es troben A. Cucó, Raimon, Aracil, presentaria la seua candidatura en el S.E.U. i a través d'aquesta organització publicaria les revistes *Diàleg* i *Concret*.

Resultat d'aquesta efervescència intel·lectual foren, en el terreny de la creació poètica, dues antologies que, entre altres coses, ens ofereixen el testimoni de l'època. La primera és *Poetes universitaris valencians*, presentada per M. Sanchis Guarner el 1962, i l'altra, l'«Antologia de la poesia realista valenciana», realitzada per Lluís Alpera en els anys posteriors i publicada des dels Estats Units el 1966.

En la presentació de la primera, Manuel Sanchis mostrava el goig de veure com les lletres catalanes tenen "Continuïtat", mot ben subratllat. Per un altre costat, M. Sanchis hi apunta la normalitat que tot açò suposava: "les lletres valencianes no són ja un esplai de petits cenacles burgesos de la capital, sinó una activitat conscienciosa i quasi plena, en què sobresurten també diversos escriptors residents a comarques".

Les paraules de M. Sanchis tenen tota la traça de contestar l'interrogant que Joan Fuster llençava des de les pàgines de l'*Antologia de la poesia valenciana* de 1956, on qüestionava la supervivència de la literatura catalana al País Valencià. Amb les paraules de M. Sanchis trobem una invitació a l'optimisme sobre el futur de la cultura catalana al País Valencià.

En l'antologia, s'hi apleguen composicions de nou poetes: Lluís Alpera, Lluís Aracil, Emili Boils, Alfons Cucó, Joan Lacomba, Joan Riera, Emili Rodríguez-Bernabeu, Antoni Seva i Isabel Clara Simó. De tots els poetes sols A. Cucó havia publicat un llibre de poesia: *Lluernes tan sols*, la resta eren autors joves recentment incorporats al conreu poètic. En el pròleg, Manuel Sanchis, a més de les observacions de caire socioliterari, es congratulava que els poetes antologats no se sentiren "obsessament atrets pels temes político-socials, i, que també l'amor i la mort -eternes deus de la poesia-hagen inspirat molts de llurs poemes".

En efecte, ens trobem amb un context procliu a la poesia de referència socio-política, d'aspiració combativa i de característiques referencials al moment històric, com ho defensaven J. Maria Castellet i Joaquim Molas en les pàgines que precedien a *Poesia catalana del segle XX*, (1963) i posteriorment, el darrer, a *Poesia, realisme, història* (1965). Una anàlisi exhaustiva de les quaranta composicions que recull l'antologia fa veure en la mort el tema central; la resta de temes són l'amor, l'angoixa existencial, les reflexions morals i qüestions metapoètiques. Sobre aquesta darrera tòpica, cal apuntar allò que afirma Lluís Alpera en el poema «Seny»:

Però ja no són temps
d'estètiques simbolistes:
cal saber esgotar els odres
antics de les mans febroseques.

No obstant açò, el mateix poema és una mostra emblemàtica de la cruïlla en què es troba la poesia valenciana d'aleshores. Per un costat, apuntava la voluntat i la necessitat d'arraconar estètiques anteriors, com ara el simbolisme, sense per això acollir-se, plenament, a un realisme que es proclamava. Ens trobem, doncs, davant d'un realisme que és més d'actitud que de fets. Un element temàtic que trobem en la major part dels poemes antologats el podríem definir com el de l'existencialització. Potser els poemes de Lluís Alpera són els que millor ho exemplifiquen. Així trobem un lèxic marcat per la presència de semes que formen una costellació al voltant del conflicte, la lluita, el tedi o el no-res. En general, les imatges ens remetent a una sèrie d'emocions intenses i càustiques. A part dels poemes d'Alpera, molt emblemàtics en aquest sentit, Lacomba parla de "els ferros en la sang" i Cucó "d'amargor insatisfeta".

A l'«Antologia de la poesia realista valenciana» publicada a la revista *Identiy Magazine*, per Lluís Alpera l'any 1966, trobem els poetes de l'antologia anterior menys Isabel Clara Simó, Antoni Seva i Emili Rodríguez-Bernabeu. Per contra, s'afegien Joan Valls, Maria Beneyto, Carmelina Sánchez-Cutillas i Raimon. De fet, el material havia estat preparat dos anys abans i presentat oralment en diverses sessions públiques. Alpera, al pròleg de l'antologia, resumia així les inquietuds i les aspiracions de la nova poesia: "... avui són temps, ho sabem tots, d'anar llaurant vivament en un sentit progressiu i plenament històric: d'incorporar-nos d'una manera efectiva i ràpida a la nova poesia que reflectirà les actituds i els problemes del nostre temps, amb les noves tècniques d'expressió".

En l'antologia de reduïdes dimensions (1 poema per cada autor) trobem les mostres d'una poesia realista d'instigació cívica i de denúncia de les injustícies socials. Una de les composicions més representatives, en aquest sentit, és «Eppur no si muove» de Ll. Aracil, un text que pràcticament glossa lemes ideològics tot emprant un llenguatge mimètic amb el discurs polític: "burgèsia", "capitalisme", "lluita de classes", "marxisme", "càtedres", "tribunals", "oficines"...

D'entre el conjunt d'autors joves que es donaren a conèixer en aquestes dues antologies les desercions poètiques resulten ser molt nombroses. Sols Lluís Alpera, Emili Rodríguez-Bernabeu, Carmelina Sánchez-Cutillas i Emili Boïls continuaren escrivint poesia. La resta es dedicà a d'altres camps del saber humanístic. L'apropament al realisme en aquests poetes ocupa una part de la seua producció, però de cap d'ells és tan important com per considerar-los autors realistes. Vistes

les coses des d'ara, el veritable representant de la poesia realista en les lletres valencianes, per la quantitat i la qualitat de la producció, és Vicent Andrés Estellés.

Fa l'efecte que a pesar del context ben procliu per al realisme, aquest no produí una quantitat important i, sobretot, reeixida, dintre d'aquestes línies. No obstant açò, no es pot despatxar l'empremta de la poesia realista de forma expeditiva i, junt a la quantitat important de l'obra de Vicent Andrés Estellés que s'hi inscriuen, hauríem de fer esment de la de Joan Valls en alguns poemaris, de la de Lluís Alpera, Carmelina Sánchez Cutillas en els dos primers poemaris, i sobretot, bona part de la producció dels joves poetes que comencen a escriure a finals de la dècada i començaments de la dècada següent.

Es tracta de joves autors que es donaren a conèixer a finals de la dècada i després emprarien com a presentació l'antologia *Els darrers, generació dels setanta* (1972), preparada per Jesús Huguet el 1972. De fet l'antologia ve a ser una mena de complement a la que Oriol Pi de Cabanyes i Guillem Jordi Graells prepararen en el Principat: *La generació literària dels setanta* (1971), on no hi havia cap autor valencià.

La producció d'aquests autors, Dòmenec Canet (*Amb cansera i desengany* (1969) i *Des del meu exili voluntari* (1970)), Josep Lozano -que després destacaria com a narrador- (*Poemes Home-terra* (1971)), V.R. Fausto (*Cantar de la veu novella* (1968)), Jesús Huguet (*La processó de Kirk o no te n'ixques de la fila* (1972)), presenta una sèrie de concomitàncies, sobre les quals arremetrà Amadeu Fabregat a l'antologia *Carn fresca* (1974) ja que les considerarà producte d'un seguiment residual i pobre del realisme. Malgrat que aquests autors no formen cap grup, ni presenten tampoc unes afinitats remarcables entre ells, la pretensió realista ens mostra certs trets compartits, com ara la descripció directa de les coses, fets o motius, sense emprar una escriptura simbòlica i amb una escassa càrrega metafòrica. Es tracta de composicions que mostren una voluntat, potser emfasitzada, de comunicació immediata amb el lector.

Dels autors de la promoció dels seixanta, Emili Rodríguez Bernabeu i Lluís Alpera són els autors que tenen una producció més destacada així com presenten una continuïtat i una regularitat major. Atés el grau d'atenció que mereixen llurs obres en aquest dossier, dedicarem atenció a les veues de dos poetes com C. Sánchez-Cutillas i Emili Boïls.

Una de les veus poètiques que es donà a conèixer durant la dècada i després ha restat una mica relegada és la de Carmelina Sánchez-Cutillas, autora de dos poemaris en la dècada dels seixanta: *Un món rebel* (1964) i *Conjugació en primera persona* (1969). Es tracta d'una

10 de març de 1969: Acte d'inauguració de la Llibreria Tres i Quatre (València), una important fita en la recuperació cultural del País Valencià.

veu eminentment sentimental i lírica, per bé que en alguns moments fa seus temes de caire social i nacional. La seua poesia adopta, sovint, un posat directe i confessional des d'on fa una evocació nítida dels assumptes que l'afecten: el pas del temps, la nostàlgia de coses passades, la rebel·lió davant la situació de la dona o davant de les injustícies socials. En el primer poemari, *Un món rebel*, mostra una actitud protestatària i incorformista del món que és, al capdavant, la que l'esperona a escriure:

Tinc por d'escriure, però...
no puc deixar d'escriure
per tanta cosa morta;
pel mite de la dona;
pel treball de la dona;
pel dolor de la dona
per tanta cosa morta.

A despit del dolor o la fusió i el compromís amb les capes socials més desvalgudes, la poesia de Carmelina és, potser, la poesia menys afligida i angoixada dels seixanta. Un dels aspectes més destacats de la seua poesia és la forma d'evocar l'entorn quotidià i l'ús que en fa del llenguatge familiar de manera altament creativa, carregant de significats paraules i expressions corrents i atorgant a esdeveniments comuns o estampes quotidianes un sentit fonamental. En la seua poesia dóna compte d'un sentiment de soledat i de nostàlgia, la consciència de la destrucció que causa el pas del temps, la recerca de solucions basades en la intensitat de viure, per un costat, i de sentir-se unida, solidària, per un altre. L'entorn quotidià, lligat a esdeveniments petits, casolans, intrascendents, se situa com un àmbit d'atenció prioritària i esdevé una plataforma sobre la qual reflexiona o, simplement, on se submergeix l'autora:

Demà us diré la meua mort
quina és. Ara no puc,
perquè he de parar taula
i amanir el rostit...

Aparentment, les qüestions més transcendents deixen pas a les més trivials, però es tracta de fet, de l'àmbit des d'on aquestes es manifesten. Amb aquesta referencialització, la poetessa crea unes expectatives familiars al lector per bé que després descobrirà que apunten en una altra direcció. En l'escriptura de Carmelina ens trobem amb una confirmació de l'atribució a l'escriptura femenina que atorga una especial sensibilitat als fets de l'entorn, aparentment intrascendents, als detalls casolans. La producció de l'autora avançà

en una línia completament diferent en el poemari *Els jeroglífics i la pedra Rosetta* (1976), llibre on l'autora capgira la línia anterior i s'endinsa en uns mons mitològics antics (grec, egipci, hindú...) tot cercat una mena de recreació dels orígens del temps i de la cultura. El llenguatge directe, confessional, enquadrable, en el realisme deixarà pas a una lèxic ric, acuradíssim i evocador. El missatge testimonial canvia i apareix un món d'una gran ambigüitat i, fins i tot, d'un gran hermetisme. Amb *Llibre d'Amic e d'Amada* (1980) l'autora reprén la temàtica anterior (nostàlgia amorosa, dolor pel pas del temps, angoixes quotidianes...) i, sobretot, l'expressió directa, impregnada de lirisme i d'evocació afectiva.

Un altre dels poetes de la promoció dels seixanta és Emili Boils, autor d'una obra singular. Si bé durant els seixanta participà en l'antologia del realisme, la publicació de les seues obres arriba a primeries dels setanta: *Llibre del temps. El missatger* (1972) i el seu diari, on també s'inclouen diverses composicions poètiques, *Els Quaderns d'Emili Coniller* (1973). Boils cerca, amb la seua escriptura, establir una comunicació directa i sincera amb el lector. La referència a la seua homosexualitat, condicionadora d'una vida difícil, traspua sovint en les seues pàgines. La seua escriptura està impregnada de referències i de llenguatge litúrgic: "creu", "oració", "pregària"... Així com també es fa present la figura de W. Whitman a través d'un homenatge fraternal d'exaltació còsmica i panamorosa acompanyada d'una utilització del versllirisme. Posteriorment l'autor publicà *Nissaga* (1977) i *Les quatre estacions i un testament* (1977). Aquest darrer, una mena de repàs vital a través del temps cíclic que regeix l'any.

III Apunts per a un balanç.

Si als anys cinquanta la poesia valenciana són Estellés, Fuster, Valls i Casp (encara que aquest havia començat a escriure abans), i els setanta, Piera, Granell, Jáfer, Navarro, Jaén..., els seixanta presenten una nòmina més pobra. Són producte dels pitjors anys de postguerra, de les circumstàncies més difícils i desencoratjadores. Autodidactes, desvinculats de la tradició autòctona, mancats de referents clars..., són el producte resultant d'una difícil conjuntura. Amb voluntat d'acollir-se als nous corrents estètics demostraren un dinamisme encomiable, però alguns potser donaren compte del negatiu fotogràfic del que es demanava o, simplement, de les limitacions i de la precarietat amb què es funcionava. La poesia dels seixanta, si la mirem comparativament, és de tot punt pobra i els autors que se salven és, sobretot, gràcies a la seua evolució posterior. Són, amb tot, una referència històrica, una baga més de la nostra literatura, de la qual no podem de deixar de vincular-nos.